

ישיבת הכותל - ירושלים

שיחת הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בא תשס"ד

הררים התלויים בשערה

מפני שכבר עברה חצי שנה בלי עבודה במצרים. בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים (ר"ה יא, א), ואם כן כבר חצי שנה הם ב"בית הבראה", והם עלולים עוד להתענגע לחזור לשם. לכן, בלילה האחרון לפני יציאת מצרים הם מצטווים לאכול מצה מרור, לזכור שמצרים היא מקום מר ולא כדאי לחזור אליו. זהו טעם אחד שאנו אומרים בהגדה למצנת אכילת מצה.

אבל אנו מזכירים בהגדה גם טעם נוסף: "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם". שנזכור את הנס הגדול שהיה ביציאת מצרים, שבזמן קצר מאד, פחות מכדי חימוץ עיסה (שהוא שמונה עשרה דקות, ויש אומרים עשרים וארבע דקות), יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים! אם צה"ל היה צריך לארגן מבצע כזה, להוציא את כל ישראל מארץ מצרים בתוך שמונה עשרה או עשרים וארבע דקות, לא היה יכול לעמוד במשימה כזאת. אבל הקב"ה הוא כל יכול, והוא מוציא ממצרים שש מאות אלף רגלי גברים, לבד מטף ונשים, וערב רב, ובהמות, והכל בתוך כרבע שעה בלבד! כדי שנזכור את הנס הגדול הזה, שהוא משרשי אמונתנו, להאמין ביכולתו הבלתי מוגבלת של ה', מְצוה אותנו התורה לאכול מצות בפסח, שנאפות בחפזון (כדי שלא יחמיצו), "כי בחפזון יצאת מארץ מצרים" (דברים טז, ג), בזמן קצר מאד, פחות מכדי חימוץ עיסה.

"שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ" -

הבצק הרוחני

והנה יש לדעת, שכשאנו אומרים שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, אין הכוונה רק לבצק הגשמי, אלא גם לבצק הרוחני (הרי חז"ל מכנים את היצר הרע "שאור שבעיסה", שמחמיץ את העיסה, הלא היא הנשמה - ברכות יז, א), שישראל היו במצרים במ"ט שערי טומאה, והיו עלולים ח"ו להגיע למדרגה של חמישים שערי טומאה, שאז כבר אי אפשר היה להוציא אותם משם. כמובן, לא כולם היו במצב כזה, היה שבט לוי שלא התבולל, והיו צדיקים גם משבטים אחרים כמו יהושע בן נון ואחרים, אבל היו ארבע חמשות מישראל (ולפי מדרשים מסויימים אף יותר) שמתו בשלושת ימי האפלה כי לא היו ראויים עוד לגאולה, וגם מִבְּיַן אלה שלא מתו, היו יהודים כמו דתן ואבירם שלא היו כל כך על הגובה, והיו שקועים במ"ט שערי טומאה, ועל אלה נאמר, שלא הספיק בצקם להחמיץ, שאם היו נשארים עוד מעט

טעם מצנת אכילת מצה בפסח

התורה מְצוה עלינו לאכול בפסח מצות בלבד, והרחיקה מאד את החמץ. מלבד מה שאסרה אותו באכילה ובהנאה וחייבה על אכילתו מלקות וכתת (שהם מיני חומרות שמצינו גם באיסורי מאכלות אחרים), ציותה גם להשבית את החמץ מבתינו (שמות יב, טו) ואסרה את המצאותו ברשותנו בלאו - בל יראה ובל ימצא. לדעת הרמב"ם (הלכ' חמץ ומצה פ"א ה"ז) ישנו אף לא מיוחד לאסור את החמץ אפילו בחצי שיעור. אלו הן כבר חומרות מיוחדות שלא מצינו דוגמתן באיסורי מאכלות אחרים. גם חכמים החמירו מאד באיסור חמץ, גזרו לבדוק אחר החמץ ולבערו (ולא לסמוך על בטולו בלבד) וגזרו שבפסח אוסר החמץ את תערובתו אפי' במשהו, לא כשאר איסורים שבטלים בששים (עי' או"ח סי' תמ"ז ס"א ומשנ"ב שם סק"א). מדוע הרחיקה התורה כל כך את החמץ בפסח, ולא אפשרה לנו לאכול אלא מצות בלבד?

כנראה שהדבר נובע מחשיבותה של מצנת מצה. בהגדה של פסח מוזכרים שני טעמים למצנת מצה. טעם אחד - "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים". המצה היא לחם העוני שאכלו אבותינו בארץ מצרים. התורה רוצה אם כן שנאכל רק לחם זה בפסח, כדי שנזכור היטב שתקופת מצרים היתה תקופה של שעבוד קשה, שאפילו לחם רגיל לא יכלו אבותינו לאכול שם, רק לחם עוני. ותזכורת זו נחוצה היא עד מאד. שהרי "בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים" (שמות טו, א), חודש אחד בלבד לאחר יציאת מצרים, כבר אומרים יוצאי מצרים עצמם: "מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים, בְּשִׁבְתָּנוּ על סיר הבשר, באכלנו לחם לְשִׁבְעֵ" (שם, ג) שכחו כבר מה היה מצבם האמיתי במצרים, ומתארים את מצבם שם כאילו ישבו על סיר הבשר ואכלו לחם לשובע! כדי להוציא מטעות זו הקפידה התורה להרחיק מאתנו את החמץ בפסח, וצִוְיָתָה עלינו לאכול מצות בלבד, שלא נשכח כמה קשה היה במצרים, ואיזה חסד עשה עמנו הקב"ה שהוציאנו משם. [מטעם זה, גם במצרים עצמה, בלילה האחרון לפני שיצאו משם, נצטוו ישראל לאכול מצה ומרור (שם יב, ח). למה? וכי היו זקוקים אז ל"זְכָר" כלשהו לשעבוד מצרים? והרי בעצמם היו שם, והרגישו את מרירות השעבוד, את נגישות הנוגשים, את צליפות השוטים כשלא הספיקו לעמוד בהספק העבודה שנדרש מהם, ילדיהם נזרקו ליאור, או השתמשו בהם כְּלִבְנִים לבניין, לשם מה הם זקוקים אם כן למצה ומרור? כנראה

שבת קח, א שהנענש ע"י המלך עצמו הוא מכובד יותר ממי שנענש ע"י שליח המלך). חז"ל אמרו את הדברים לגבי ניעור פרעה וחילו בים, שהקב"ה עצמו ניער אותם ולא מלאך, אבל אולי גם לגבי מכת בכורות ניתן לומר כך, שהיות ופרעה חרף בעצמו, נפרע ממנו הקב"ה בעצמו, ולכן "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה - אני ולא מלאך, והכיתי כל בכור בארץ מצרים - אני ולא שרף".

טעם נוסף שאמרו בזה, שכיון שמצרים היתה מקום כל כך טמא, מלאך לא היה יכול לעבור שם מבלי שתדבק בו משהו מטומאת מצרים ותגרום לו לרדת ממדרגתו הרוחנית. רק הקב"ה בעצמו יכול היה לעבור במצרים בלי להפגע, ולכן עבר בעצמו במצרים להכותם ולא שלח לזה מלאך.

אבל אמרו בזה גם טעם רביעי, והוא הנוגע לענייננו: המצב הרוחני של ישראל במצרים היה כל כך גרוע, שמלאך כבר לא היה מסוגל להבחין מיהו יהודי שאין להכותו, ומיהו מצרי (או גוי מעם אחר) שיש להכותו. רק הקב"ה עוד היה מסוגל להבחין במצרים בין ישראל לגוי. אמנם היה סימן שבאמצעותו היה אפשר לזהות את בתי בני ישראל במצרים, "והיה הדם לכם לְאֹת על הבתים אשר אתם שם" (שמות יב, יג), אבל סימן זה לא היה סימן מובהק, כי יתכן שהיו גם מצרים שנתנו דם על פתחי בתיהם כדי להגן על עצמם מפני המכה. חוץ מזה, היה צורך להכות גם את הבכורות המצרים ש"הסתתרו" בבתי ישראל, וכן להציל את הבכורות הישראלים שהיו בבתי המצרים (ע"י רש"י שם). הדם על פתחי הבתים לא היה יכול אם כן לשמש סימן מובהק למלאך, היכן להכות והיכן לא להכות. הדם בא בעיקר כדי שתהיה מצוה ביד ישראל שבזכותה יצילו, ולא לשמש סימן היכן להכות והיכן לא להכות. ממילא היה צריך להבחין לפי פנימיות האדם ולא לפי הסימן החיצוני של הדם על המשקוף ועל המזוזות, וזה מלאך לא היה יכול להבחין, רק הקב"ה היה יכול להבחין, כי כל כך היו שקועים במ"ט שערי טומאה, כפי שאמרנו.

הרי רואים שההבחנה הזאת היא דקה מאד, כפי שכותב הרמב"ם, שכששוקלים את הזכויות ואת העבירות של אדם בדין שמים, המשקל הוא רק לפי "דעתו של א-ל דעות" (הלכ' תשובה פ"ג ה"ב), רק הוא יודע לשקול מה משקלה של כל מצוה, לא רק בתורה, אלא גם לפום צערא אגרא (אבות פ"ה מכ"ב), כמה יהודי התאמץ כדי לקיים את המצוה וכמה סיכונים לקח על עצמו בשבילה, ולהפך, באיזו קלות או אי קלות עשה את העבירה. ממילא, לשקול את ההבדל בין יהודים לגויים במצרים, כבר היה קשה למלאך, כבר היה צריך הקב"ה בעצמו לעבור בארץ מצרים להבדיל בין יהודי לגוי.

ההבחנה היא אם כן מדויקת מאד. כחוט השערה הבדיל בין יהודי לגוי במצרים ועל הים, וגם לדורות, כחוט השערה מבריל לפעמים בין ישראל לגוי או בין צדיק לרשע. כמובן, לא אצל כולם זה כך. ישנם גדולי עולם שהכל רואים עליהם שהם צדיקים, וישנם רשעי

במצרים היו מחמיצים, היינו שהיו נשקעים בטומאת מצרים ללא כל אפשרות לחלץ אותם ממנה, כפי שכותב הרמב"ם, שכאשר "ארכו הימים לישראל במצרים, חזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן... וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר, וחזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן" (הלכ' עבודת כוכבים פ"א ה"ג). הגרים אנשי בית אברהם, שמספרם הגיע לאלפים ולרבבות (סם), לא נשאר מהם כנראה הרבה בדורות של גלות מצרים, ובית יעקב גם כן היו שקועים במ"ט שערי טומאה, ולולא שהקב"ה היה מוציא אותנו משם ברגע האחרון במהירות ובחפזון לא היה כבר מה להציל. הרי אפילו לאחר שיצאו ממצרים, אחרי שמלו את עצמם, ועמדו בנסיון לשחוט את הפסח לעיני כל מצרים, ויצאו בלא צדה (ע"י שמות יב, לט), שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו (רש"י שם), והולכים כבר שבעה ימים בהנהגתם של משה ואהרן ועם עמוד אש וענן, עדין שָׁרוּ של מצרים מקטרג עליהם בים סוף ואומר: מה נשתנו אלו מאלו? (ע"י ילק"ש רמז רל"ח) למה שהמצרים יטבעו בים וישראל יעברו? הוא אינו רואה שום הבדל בין ישראל למצרים, ודורש להטביע את ישראל בים סוף יחד עם המצרים. אמנם הקב"ה הכריע לא כך, הכריע שיש הבדל בין ישראל למצרים, אבל רואים מכאן עד כמה היו ישראל קרובים להשתקע בטומאת מצרים. את זה רצתה התורה שנזכור ע"י איסור חמץ ומצות מצה (שנאפית בחפזון), את החפזון שהיה בגאולת מצרים, מפני שהיינו על סף אבדון רוחני ח"ו, והקב"ה ברחמיו הצילנו מאבדון זה ברגע האחרון ממש.

"והכיתי כל בכור בארץ מצרים - אני ולא

שרף". מדוע?

אנו אומרים בהגדה של פסח: "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה - אני ולא מלאך, והכיתי כל בכור בארץ מצרים - אני ולא שרף". למה הקפיד הקב"ה להביא את מכת בכורות על המצרים בעצמו ולא על ידי מלאך? נאמרו כמה טעמים לזה. טעם אחד פשוט, שבגלל אהבת הקב"ה לישראל, ולכבודם, הקב"ה רוצה להביא על מצרים בעצמו את המכה האחרונה שמביאה ליציאתם ממצרים. טעם אחר - (להבדיל) לכבודו של פרעה. הרי חז"ל אמרו: "פרעה שחרף בעצמו, נפרע הקב"ה ממנו בעצמו; סנחריב שחרף ע"י שליח, נפרע הקב"ה ממנו ע"י שליח" (סנה' צד, א-ב). פרעה חרף בעצמו שם שמים, אמר "מי ה' אשר אשמע בְּקֹלוֹ" (שמות ה, ב), על כן נפרע ממנו הקב"ה בעצמו, שנאמר: "וינער ה' את מצרים בתוך הים" (שם יד, כז). סנחריב שחרף שם שמים ע"י שליח, ששלח את רבשקה לחרף ולגדף (מל"ב יח), נפרע ממנו הקב"ה ע"י שליח, שלח מלאך להכות את כל מחנה אשור, ולא הכה אותם בעצמו (שם יט, לה). פרעה מראה איזושהו יחס של כבוד לקב"ה, מחרף בעצמו ולא ע"י שליח, לכן זוכה גם הוא לכבוד מסויים מהקב"ה, שנענש ע"י הקב"ה עצמו ולא ע"י שליח (ע"י

היינו כשמכת בכורות הגיעה לאזור של פרעה, ורק אח"כ קמו "כל מצרים, ותהי צעקה גדלה במצרים" כולה].

לדקדק בשמירת המצוות

כפי שאמרנו, כחוט השערה יכול להבדיל בין חמץ למצה, ובין צדיק לרשע. חז"ל אמרו על הפסוק: "והבדלתם בין הבהמה הטהרה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור" (ויקרא כ, כה): "אין צריך לומר בין פרה לחמור, שהרי מובדלין ונכרים הן", ואין מקום אם כן לצוות להבדיל ביניהם. בין מה למה נצטוינו אפוא להבדיל? "אלא בין טהורה לך לטמאה לך, בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו. וכמה בין רובו לחציו - מלוא שערה" (רש"י שם). אם שוחט בבהמה סימן וחציו, היא עדין נבלה. אם שוחט בה מעט יותר, סימן רובו סימן, או אפילו רוב שני סימנים, השחיטה כשרה. "וכמה בין רובו לחציו, מלוא שערה". הבדל של כחוט השערה מבדיל בין שחטה לנבלה. שני אנשים אוכלים עוף, אחד אכל מעוף שנשחט בו רק חצי סימן - הוא מתחייב מלקות, כי אכל נבלה. השני אכל מעוף שנשחט כחוט השערה יותר מחצי סימן - הוא יכול לברך "שהכל" ו"בורא נפשות" ולזכות בשכר הברכה.

הפסוק ממשיך ואומר עוד: "וְאֶבְדַּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לְהִיּוֹת לִי" (ויקרא כ, כו). אומרים חז"ל: "אם אתם מובדלים מהם, הרי אתם שלי, ואם לאו - הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו" (רש"י שם). אם אתה מבדיל בין הבהמה הטהורה לטמאה אתה שלי, ואם לאו אתם של נבוכדנצר וחבריו. נשחט כחוט השערה יותר, אתה מעבדי ה'. נשחט כחוט השערה פחות, אתה מעבדי נבוכדנצר, אינך שייך כביכול לקב"ה. צריך לדעת שקיום מצוות התורה תלוי לפעמים בדיוק רב, ואם אדם אינו יכול לדייק, שיעשה קצת יותר, אבל לא קצת פחות. דיברתי פעם בבית הכנסת בשבת הגדול על כך שצריך לאכול כזית מצה בכדי אכילת פרס. שאל אותי אחד המתפללים: מה יהיה אם יאכל "בערך" כזית בכדי אכילת פרס? אמרתי לו שישב "בערך" בגן עדן. זהו ההבדל, אם אוכל כזית בכדי אכילת פרס, יצא ידי חובת המצוה ומגיע לו גן עדן. אם אוכל פחות, לא יצא ולא מגיע לו גן עדן. ישב בצד השני של המחיצה. משל למה הדבר דומה? למקרה שמספר הטלפון של החבר שלך הוא 1234567, ותחייג 1234568, שזה "בערך" אותו מספר. זה לא שווה. לא תשיג אותו.

נכון שמחלוקת היא בחז"ל אם אפשר לצמצם או אי אפשר לצמצם, ולמאן דאמר שאי אפשר לצמצם מקשה הגמרא איך אפשר למשל לקיים את ציווי התורה שהשולחן במקדש יהיה אמתיים ארכו, לא פחות ולא יותר? אם אי אפשר לצמצם, הרי יהיה קצת פחות מאמתים, או קצת יותר מאמתים. ומתוצאת הגמרא, שהתורה ציווה לעשות, ודרשה לדייק במידה רק עד כמה שהדבר ניתן (בכורות יז, ב). אולי בימי משה מידת

עולם שהכל רואים שהם רשעים. אבל ישנם אנשים שהחלטה אם להעריך אותם כצדיקים או כרשעים תלויה בדבר דק כחוט השערה, שרק הקב"ה יכול לעמוד עליו ולהבחין בו. זהו אולי גם כן טעם הקפדת התורה על איסור חמץ בפסח, ללמדנו עד כמה יכול משקלו של דבר להיות תלוי בחוט השערה. אותו בצק, אם אפית אותו רגע לפני הילוך מיל, תוכל לקיים בו מצות עשה דאורייתא של אכילת מצה ולזכות בו לחיי עולם הבא. לעומת זאת, אם אפית אותו רגע אחד לאחר כדי הילוך מיל, לא מצה יש כאן אלא חמץ, ולא מצנת עשה יש כאן אלא איסור כרת. וכך גם השגחת ה' היא מדוקדקת מאד כחוט השערה, לא "בערך", כמו שאומר משה במצרים: "כה אמר ה', פְּתַחְתָּ הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם" (שמות יא, ד), "פְּתַחְתָּ הַלַּיְלָה" - פְּתַחְתָּ הַלַּיְלָה (רש"י שם), בדיוק בחצי הלילה, לא קודם ולא אחר כך. למה? כי השגחת ה' היא בתכלית הדקדוק. ברגע שעברו ארבע מאות שלושים שנה מברית בין הבתרים, אף רגע מיותר ישראל לא ישארו במצרים. ולכן בדיוק בחצות הלילה צריך להכות כל בכור בארץ מצרים.

כיצד בדיוק התרחשה מכת בכורות?

באמת ישנה שאלה גדולה בענין זה. הקב"ה אומר: "וְעַבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה" (שמות יב, יב), ומבאר רש"י: "כמלך העובר ממקום למקום, ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין". שאל המהרי"ל דיסקין זצ"ל: הרי דברי רש"י סותרים לכאורה מרישא לסיפא. "כמלך העובר ממקום למקום", משמע שהבכורות לקו בזה אחר זה, תחילה במקום זה ואח"כ במקום זה. ומצד שני אומר רש"י: "וברגע אחד כולם לוקים", משמע שכולם לקו בבת אחת! אומר המהרי"ל דיסקין: אין כאן סתירה. כולם לקו ברגע אחד. באיזה רגע? בחצות הלילה. אבל חצות הלילה הרי אינו חל ברגע אחד ממש בכל מצרים, שהרי חצות הלילה הוא אמצע הזמן שבין צאת הכוכבים לעלות השחר (לשיטת ה"מגן אברהם"), או בין השקיעה לזריחה (לשיטת הגר"א), ממילא חצות הלילה אינו שווה בכל מקום, כיון שהזריחה והשקיעה אינן שוות בכל מקום. ממילא מוכרח להיות שהקב"ה עבר כביכול ממקום למקום, ובכל מקום הכה את הבכורות בחצות הלילה של אותו מקום. אבל כולם לקו ברגע אחד, ברגע של חצות הלילה.

[בזה אפשר גם להסביר את הפסוק: "ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים, ותהי צעקה גדלה במצרים" (שם, ל). שלכאורה קשה: הרי מחמת מה התעורר פרעה באמצע הלילה? מחמת הצעקה הגדולה שהיתה במצרים. ואם כן סדר הדברים בפסוק היה צריך להיות הפוך: "ותהי צעקה... ויקם פרעה...". אבל לפי מה שהסברנו הפסוק מיושב. כשהיתה צעקה בארמון פרעה, שמזה התעורר פרעה משנתו, עדין לא היתה צעקה בכל ארץ מצרים, כי היו מקומות שעוד לא הגיעה שם שעת חצות. לכן, תחילה "ויקם פרעה... וכל עבדיו",

לשון הרע נכשלים מאד. אבל להשתדל בכל זאת צריכים. אמנם לא ניתנה תורה למלאכי השרת, ובכל זאת עד כמה שאפשר יש להשתדל להמנע. הרי בכל פעם שנמנעים מזה הרווח הוא עצום. אם על דברים בטלים בעלמא אומר הגר"א שכל רגע ורגע שאדם חוסם פיו זוכה בשבילו לאור הגנוז שאין מלאך וברייה יכולים לשער ("אבן שלמה" פ"ז אות א'), כל שכן שיזכה לכך אם יתאמץ לחסום את פיו מלדבר דברים שיש בהם איסור של ממש. ואם עבור שתיקה בעלמא מדברים בטלים ומדיבורים אסורים זוכים לאור הגנוז שאפילו המלאכים אינם משיגים, כל שכן שאם במקום לדבר לשון הרע או אבק לשון הרע הוא מדבר דברי תורה, ולא סתם שותק, הרי אז האור חזק פי כמה וכמה. במקום לנצל את הפה לדבר שטויות, כדאי אם כן לנצל אותו לדבר בו דברים שבקדושה, שאז רווח הוא יותר גדול לאין שיעור.

הגר"א הרי מסביר, מה פירוש דברי המשנה "דע... לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" (אבות פ"ג מ"א). מהו "דין" ומהו "חשבון"? יש כמה הסברים בזה. ובאר הגר"א (מובא ב"קול אליהו") ש"דין" הוא העונש על עצם העבירה, ו"חשבון" הוא העונש על מצוות שיכולתי לעשות באותו זמן ולא עשיתי, או תורה שיכולתי ללמוד באותו זמן ולא למדתי. כי בשלמא כשאדם מבטל תורה בגלל שעסק בשינה או באכילה או בפרנסה, אין באים אליו בתביעה על מצוות שלא עשה באותו זמן, שהרי כך נברא האדם, הוא מוכרח לישון, לאכול, ולעסוק לפרנסתו. אבל לעשות עבירות הרי איננו מוכרח, ועל כן כשעושה עבירות יתבעו ממנו גם על תורה ומצוות שביטל בזמן שהיה עסוק בעבירה. על זה אין שום תירוץ, למה לא למדת במקום לדבר אבק לשון הרע.

ויש לדקדק גם בשאר מצוות שבין אדם לחברו: לא תקום, לא תטור, לא תשנא את אחיך בלבבך, ואהבת לרעך כמוך. מסופר על ר' נתן אדלר זצ"ל, שלא היה נותן עלייה לתורה למי שלא שומר בהידור על פרטי המצוות שבאותה פרשה. למשל, עליה לפרשת "ראה" שנאמר בה "מקץ שבע שנים תעשה שמטה" (דברים טו, א), לא היה נותן למי שלא היה מהדר לכתוב פרוזבול גם בסוף השנה השישית, לצאת ידי שיטת הרא"ש שצריך לכתוב פרוזבול לפני תחילת השנה השביעית ולא בסופה (עי' טור חו"מ סי' ס"ז סע' ל"ב ובסמ"ע שם ס"ק נ"ג). חשבת, למי היה נותן עליה בפרשה של ואהבת לרעך כמוך, לא תקום ולא תטור? כנראה שהיו לו יהודים שהתאימו לזה. אחד מהתלמידים שלו הרי ידוע לנו מיהו - הלא הוא החת"ם סופר, אך כנראה גם תלמידים אחרים שהיו לו היו גדולי עולם שדקדקו במצוות הללו ויכלו לעלות לתורה בפרשיות כאלה. לדקדק במצוות שבין אדם לחבירו זה הרבה יותר קשה מאשר לכתוב פרוזבול לפני שנת השמיטה, אבל צריך לדקדק גם בזה עד הסוף, וכנראה שכך הם עשו.

החמץ והמצה צריכים אם כן ללמד אותנו, שההבדלים הקטנים הללו, דקדוקים שאדם דש בעקבו,

הדיוק הגיעה עד למילימטר. אצלנו, עם מכשירים אלקטרוניים, אפשר אולי לדייק עד אלפית המילימטר. עד כמה שניתן לדייק צריך לדייק.

וכמובן, הדקדוק צריך להיות לא רק בשיעורים אלא גם בפסיקת ההלכה. לדעת אם המקרה שלפניך מתאים לסעיף הזה במשנה ברורה או מתאים לסעיף אחר במשנה ברורה. גם זה צריך הרבה דקדוק ועיון. לא תמיד העובדות מתאימות לאותו סעיף בהלכה, לפעמים צריך לחפש בסעיף אחר, וכן ישנה לפעמים מחלוקת בין הפוסקים וצריך לדעת כמו מי לפסוק.

למשל, שאלו אותי כמה פעמים, האם ניתן בשעת הדחק בערב שבת לסמוך לקולא על דעת רבנו תם, שלדעתו השקיעה מאוחרת יותר מאשר לדעת הגר"א. מורי ורבי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לא הסכים לסמוך על דעת ר"ת לקולא אפילו בדיעבד (בנוגע ל"מעשה שבת"), כי כאן בארץ קיבלנו את דעת הגר"א לגבי זמן השקיעה. אם מישוהו רוצה להחמיר על עצמו כר"ת במוצאי שבת, תבוא עליו ברכה, אבל בערב שבת להקל נגד דעת הגר"א - אי אפשר כאן בארץ. הגר"א משה פיינשטיין באמריקה כן החשיב את דעת רבנו תם לספק, אבל כאן בארץ איננו יכולים להחשיב את דעת רבנו תם אפילו לספק, היות וקיבלנו כאן את דעת הגר"א, לפחות לחומרא. כל שכן שאין לנהוג בערב שבת כמו רבנו תם ובמוצאי שבת כמו הגר"א, מי שיעשה כן ממה נפשך ישב בגהנם, בין אם בשמים פוסקים כרבנו תם ובין אם בשמים פוסקים כהגר"א.

ולא רק במצוות שבין אדם למקום יש לדקדק, אלא גם במצוות שבין אדם לחברו צריך לדקדק. הרמב"ם מתאר באריכות כיצד מתנהג תלמיד חכם, וכותב בין השאר שתלמיד חכם מדקדק על עצמו בממון, שלא לקחת פרוטה וחצי פרוטה מממון שאינו מגיע לו, ומצד שני הוא ותרן לאחרים, שיקבלו ממנו יותר ממה שמגיע להם (הלכ' דעות פ"ה הי"ג). כמובן יש גבול כמה אפשר לוותר, אבל עכ"פ לעצמו ודאי צריך לדקדק שלא יקח לא פרוטה ולא חצי פרוטה שאינה מגיעה לו. על עבירות שבין אדם לחברו הרי אפילו יום הכפורים אינו מכפר עד שירצה את חברו, ואפילו יום המיתה לא יכפר. מאד צריך להיזהר בדברים כאלה. יש מעוותים שלא יוכלו לתקן, כגון אם העליב את חברו, ויש מעוותים שאפשר לתקן בכסף, אבל המקובלים אומרים שאם מישוהו לקח כסף שאינו מגיע לו ולא החזירו, יבוא בגלגול עוד פעם לעוה"ז. צריך אם כן לחשוב היטב אם כדאי לנו בשביל כמה אגורות שלקחנו ממישהו לבוא פעם נוספת למאה עשרים שנה לעולם הזה במקום לשבת בגן עדן. חושבני שמאד לא כדאי... אולי מישוהו כל כך נהנה כאן בעוה"ז, שרוצה עוד פעם לבוא בגלגול, אבל אם לא, כדאי להזהר לא להישאר חייב כסף לשום אדם.

חז"ל אמרו שאחת העבירות שאין אדם ניצול מהן בכל יום היא אבק לשון הרע (ב"ב קסד, ב). מדיבור לשון הרע של ממש אפשר עוד איכשהוא להזהר, אבל באבק

מבדילים לפעמים בין חיי עולם הבא ובין גהנם ח"ו, בין חיי נצח ובין אבדון. יהי רצון שנזכה באמת ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את "כל" דברי תלמוד תורתך באהבה, ונזכה לקיים במהרה בימינו גם את המצוות התלויות במקדש.